

Ірина Бородай
ORCID: 0000-0001-6639-9200

**ПРОФЕСОР І. І. КАЛУГІН (1890–1945) – ОРГАНІЗАТОР СИСТЕМИ
ВИЩОЇ ЗООТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ, РОЗРОБНИК НАУКОВИХ ОСНОВ
РОЗВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН**

**PROFESSOR I.I. KALUGIN (1890–1945) – ORGANIZER OF THE
SYSTEM OF HIGHER ZOOTECHNICAL EDUCATION, DEVELOPER OF
SCIENTIFIC FUNDAMENTALS OF FARM ANIMAL BREEDING**

Історія зоотехнічної науки – це, передусім, біографії її відомих представників, які своєю копіткою працею розробили наукові основи розведення та селекції, годівлі й утримання, інтенсивного відтворення сільськогосподарських тварин. Серед талановитих учених-зоотехніків і педагогів інтернаціонального значення професор І. І. Калугін, який доклав зусиль до становлення системи вищої фахової освіти в Україні, Білорусі та Азейбарджану, розробив основоположні питання селекційно-племінного вдосконалення сільськогосподарських тварин, що спонукає до системного дослідження та актуалізації його творчого доробку.

Іван Іванович Калугін народився 30 березня (11 квітня) 1890 р. в с. Кам'янка Таврійської губернії (Російська імперія). Закінчив Петровську землеробську і лісову академію в 1890 р. (нині – Російський державний аграрний університет – МСГА ім. К.А. Тимірязєва). З 1891 р. викладав у Харківському землеробському училищі (нині – Харківська державна зооветеринарна академія), з 1892 р. – в Уманському училищі землеробства і садівництва (нині – Уманський державний аграрний університет). Водночас читав лекції на курсах для народних учителів із шовківництва, бджільництва і городництва [1].

З 1894 р. – ад'юнкт-професор, а з 1899 р. – професор кафедри загальної зоотехніки Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (нині – Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва). Упродовж 1911–1914 років – директор цього інституту. У цей час проводить наукові дослідження з годівлі і розведення сільськогосподарських тварин. Розробляє теоретичні основи кормовиробництва та індивідуального розвитку худоби, основоположні питання племінної справи. Першим серед вітчизняних учених звернув увагу на необхідність створення порайонних кормових раціонів.

У 1900 р. переклав з німецької фундаментальні наукові праці Ю. Кюна «Рациональное кормление крупного рогатого кота» та в 1903 р. О. Роде «Свиноводство». Основні наукові праці І. Калугіна цього періоду: «Силосованный корм и его хозяйственное значение» (1892, 1903, 1905, 1910),

«Основы кормления сельскохозяйственных млекопитающих» (1899), «Опыт применения резки из тонких древесных ветвей в корме скоту» (1903), «Главнейшие моменты в области теории скотоводческого искусства» (1904), «Кормовые нормы и кормовые таблицы» (1905, 1906), «Исследование современного состояния свиноводства в губерниях Волынской и Подольской» (1905), «Искусственный вывод цыплят» (1905), «Кормление крупного рогатого скота применительно к условиям России» (1906, 1911), «Скотоводческое искусство: Руководство к рациональному разведению, выращиванию и содержанию скота» (1915), «Коза» (1905, 1912). Підручник І.І. Калугіна «Основы кормления сельскохозяйственных животных» був настільки затребуваним і своєчасним, що витримав шість перевидань, як і інші його видання. На нашу думку, становить особливий інтерес монографія І. І. Калугіна «Роль подбора в совершенствовании пород» (1911), в якій узагальнено підходи зарубіжних і вітчизняних учених щодо його застосування у системі племінної справи. Учений велике значення в удосконаленні порід надавав однорідному підбору і широко пропагував еволюційне вчення Ч. Дарвіна.

Професор І. І. Калугін сприяв популяризації здобутків вітчизняної зоотехнії як автор багатьох статей в Енциклопедичному словарі Брокгауза і Єфрона, «Полной энциклопедии русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук» А.Ф. Деврієна. З 1896 р. редактор журналу «Записки Новоалександрійського інститута сільськогосподарського і лесоводства».

За вагомі досягнення у поширенні вищої зоотехнічної освіти, наукову діяльність нагороджений орденами Святого Станіслава 2-го ступеня (1904) і Святої Анни 2-го ступеня (1910). Чотирнадцятого квітня 1913 р. отримав чин дійсного статського радника [2].

З початком Першої світової війни Ново-Олександрійський інститут сільськогосподарського і лісівництва було евакуйовано до Харкова, а Постановою РНК УРСР від 21 березня 1921 р. перейменовано у Харківський інститут сільськогосподарського і лісівництва, назавжди залишено у Харкові. У 1921–1925 роках І.І. Калугін – професор Харківського сільськогосподарського інституту, водночас професор кафедри зоотехніки агрономічного факультету Кримського університету ім. М. В. Фрунзе (нині – Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського). У цей час коло наукових інтересів ученого значно розширюється. Ним опубліковано більше 20 книг і брошур, а також статей по теорії та практиці розведення сільськогосподарських тварин. Опубліковано брошуру «Красный белорусский скот» в 1923 р. та 2-ге видання монографії «Коза» в 1924 р. Вийшли 3-є і 4-є видання монографії «Скотоводческое искусство» та ін. Варто зазначити, що в брошурі «Красный белорусский скот» учений виклав результати обстеження червоної білоруської худоби, що виконувалося на замовлення Наркомзему БССР. У результаті зазначив, що ця порода представляє собою сирий матеріал, над поліпшенням якого необхідно довго і цілеспрямовано працювати, щоб

отримати породу, яка характеризується не тільки консолідованими ознаками екстер'єру, а й високою продуктивністю та оплатою корму. В поліпшенні місцевої худоби, яка несе в собі багатообіцяючі задатки молочності, вбачав шлях підняття молочного скотарства республіки. Окремі заходи більш детально розкрив в доповіді, представленому Наркомзему БССР в 1923 р.

Подальша наукова діяльність ученого пов'язана з Азербайджаном. У 1926 р. І.І. Калугін – професор зоотехнії сільськогосподарського відділення Бакинського політехнічного інституту, перетвореного за рішенням РНК Азербайджану 15 травня 1929 р. в Азербайджанський сільськогосподарський інститут (нині – Азербайджанський державний аграрний університет). У 1931 р. інститут було переведено з Баку в Гянджу. В той час при інституті функціонував факультет тваринництва з відділеннями скотарства, молочного господарства, конярства, вівчарства, дрібного тваринництва, рибного господарства [3].

У Баку І. І. Калугін продовжує дослідження з розроблення наукових основ розведення сільськогосподарських тварин. У 1926 р. очолив та взяв участь в експедиційному дослідженні тваринництва Азербайджану. Експедиційна робота розпочалася 7 березня 1926 р. і закінчилася в грудні цього самого року. Тридцять шість учасників експедиції були розділені на 12 партій, кожна з яких виконувала своє завдання. Дослідження було вибіркоким і число обстежених пунктів складало близько 10% від загального числа населених пунктів республіки. Перший етап дослідження тривав з березня до половини травня, другий з червня по грудень. Очолювали партії: А. А. Буткевич, В. І. Горабелик, С. П. Нікольський, І. Н. Масумов, А. П. Милов, Ф. Т. Хацкевич, А. Н. Поляков, В. Є. Кондратьєв, К. Ф. Купревич, Н. М. Замятін, Н. Л. Аруамацький, П. Г. Забоев. За весь час експедиції обстежено 403 поселення, заповнено поселених бланків – 403, постадних – 1927, індивідуальних – 16540, проміряно тварин – 16540, зроблено фотографій – 2650, аналізів молока – 5553, зібрано зразків вовни – 2340, шкур – 71, скальпів – 68, черепів – 520, скелетів – 7, скелетів овечих хвостів – 150, шкідників тварин – 151, кормів – 526, рослин для гербарія – 5690.

За результатами проведеного дослідження І.І. Калугін підготував «Краткий предварительный отчет о произведенном исследовании животноводства в Азербайджане» (1927) та «Проект (предварительный) мероприятия по улучшению животноводства Азербайджана» (1928). У своїх роботах обґрунтував такі висновки: 1) наявність зв'язку між якістю тварин у відношенні екстер'єру і продуктивності з кормами та умовами утримання; 2) Азербайджан є не сприятливою республікою відносно епізоотій сільськогосподарських тварин; 3) відсутнім гальмом в розвитку і поліпшенні тваринництва є брак племінного матеріалу, інфантильний вік плідників і майже повна відсутність телят; 4) примітивність тваринницької техніки, яка виражається в ранньому паруванні, відсутності догляду і племінного підбору, нераціональному вирощуванні молодняка. За результатами обстеження

.....
підготував та в 1930 р. опублікував фундаментальну монографію в 5 т. «Исследование современного состояния животноводства Азербайджана». Зокрема, перший том присвячувався аналізу природних і сільськогосподарських умов республіки, другий – зебу і великій рогатій худобі, третій – буйволам і верблюдам. Четвертий том вміщував інформацію щодо овець, кіз і свиней, тоді як п'ятий – коней, ослів і мулів.

Помер Іван Іванович Калугін в 1945 р. [3].

Таким чином, І. І. Калугін зробив вагомий внесок у становлення зоотехнічної освіти на базі Харківського землеробського училища, Уманського училища землеробства і садівництва, Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва, Харківського сільськогосподарського інституту, Кримського університету, Азербайджанського сільськогосподарського інституту. Доклав зусиль до становлення племінного тваринництва України, Білорусі, Азербайджану. Розробив теоретичні основи кормовиробництва та годівлі, розведення та селекційного вдосконалення сільськогосподарських тварин, основоположні питання племінної справи.

Джерела та література

1. Бородай І. С. До історії становлення зоотехнічної освіти в Україні. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини* : зб. наук. пр. Х., 2009. Вип. 18, Ч. 1. С. 16–25.

2. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки : монографія / НААН, ДНСГБ; наук. ред. д-р с.-г наук, чл.-кор. НААН В. А. Вергунов. Вінниця, 2012. 416 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 59).

3. Бородай І.С., Цимборовська Л.О. Калугін Іван Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. К., 2016. Т. 12. Кал-Киї. С. 70.